

ГРАНИЦЕ

§ 13. Од три основна српскохрватска наречја штокавштина заузима највеће територијално пространство. Она обухвата наше становништво у целој Србији с Војводином и Косовом, у Црној Гори, у Босни и Херцеговини и у великом делу СР Хрватске. Срби са Црногорцима сви су штокавци, а такође и Муслимани и велики део Хрвата.

§ 14. Северозападна и северна граница штокавштине чини у исти мах источну границу чакавштине одн. кајкавштине. Готово на целој ширини од Драве од Јадранског мора ова је међа врло јасно оцртана и сразмерно мало има прелазних говора чија би класификација стварала тешкоће. Овакво стање је резултат сеоба које су битно измениле састав становништва у овим областима. На штокавској страни дуж међе према кајкавском и чакавском наречју налази се данас углавном живаљ досељен из удаљених крајева. Тако су нпр. штокавски јекавци у близини Сиска и Карловца већим делом потомци досељеника источнохерцеговачког порекла. Природно је што основица њиховог говора нема ничег заједничког са говорима кајкаваца у тој околини.

Граница штокавштине полази од Драве северно од Вировитице, прави лук на западу и северу од горњег тока реке Чазме тако да обухвата град Бјеловар, спушта се даље ка југу секући реке Чазму и Илову, избија на Саву код Јасеновца, а затим се протеже ка западу јужно од Саве и Купе пролазећи близу Сиска и Карловца и допирући све до Огулина. Одатле се пружа узак рукавац не баш компактног чакавског земљишта све до околине Оточца где дијалекатска граница заокреће за 180° и упућује се опет ка северу. Код места Мркопља, на тридесетак километара источно од Ријеке, она чини још један оштар заокрет и између Новог и Сења достиже јадранску обалу, с тим да чакавски Сењ остаје опкољен штокавским насељима. И јужно одатле има на копну низ чакавских тачака дуж обале, и то на одсеку од трогирске околине преко Каштела, Сплита и Доњих Пољица до Омиша. Осим тога чакавска је и западна половина полуострва Пељешца. Острва у Хрватском

приморју и Далмацији углавном су чакавска, закључно са Корчулом и Ластовом. Тек Мљет и отоци у Дубровачком приморју имају штокавске говоре. Ипак има појединих штокавских насеља и на неким севернијим острвима, тако нпр. на Шолти, Брачу, Хвару и Корчули. Даље има штокавских говорних оаза и на копну, окружених кајкавским и чакавским становништвом. Ми ћемо поменути само веће оазе. На кајкавском земљишту налази се једна између Крижеваца и Копривнице, друга око доњег тока реке Чазме и трећа у Жумберку на словеначкој граници западно од Загреба. На чакавском терену постоје две штокавске области у Истри. Прва обухвата целу јужну и западну Истру, дакле крајеве око Пуле, Ровиња и Пореча, све до линије која иде од ушћа Раше преко Канфанара и Каројбе до ушћа Мирне (на ову зону надовезује се област мешовитог чакавског штокавског говора даље ка северу, све до реке Рокаве на којој лежи граница словеначког језика). Друга група штокавских насеља у Истри је на крајњем северу те покрајине, на висоравни Ђићарији око места Јеловице, Водице и Трстеник.

§ 15. Северна, источна и јужна граница штокавштине истоветне су с одговарајућим границама српскохрватског језика. То не значи да се ове границе увек поклапају с државном границом. Штокавског живља има дуж границе у Мађарској, углавном у деловима Барање, Бачке и Баната који су остали изван Југославије. И у Румунији поред границе југозападно од Темишвара и у Клисури на Дунаву (југоисточно од Беле Цркве) налазе се групе српских насеља. С друге стране, у штокавску територију у ствари не спадају места насељена народностима на југословенској страни, нпр. у Славонији, у Војводини, у североисточној Србији, на Косову и у југозападној Истри.

Најзад има штокавских оаза и у дубини националних територија суседних народа. И од ових поменућемо само најважније. У јужној Италији у покрајини Молисе налазе се три хрватска села. У Мађарској северно, западно и јужно од Будимпеште има знатан број српских и хрватских насеља. У Румунији постоји низ оаза нашег становништва, тако у Поморишју око Арада, затим источно од Темишвара у Банатској Црној Гори и група католика српског порекла (тзв. Крашовани) око Крашове на истоку од Вршца. И у Турској је било једно српско село, Барјамич у близини Галипоља у Тракији. После првог светског рата становници овог места пресељени су у Пехчево у источној Македонији, где се и сада налазе. Језик ових старих исељеничких група представља драго-

цен, још увек углавном неискоришћен резервоар података о некадашњим говорима у матичним крајевима.

§ 16. У средњем веку границе штокавског наречја биле су уже него данас. У периоду од појаве Турака у нашим земљама наовамо, штокавски живаљ померао се на северозапад и север и захватио знатан део земљишта раније настањеног чакавцима и кајкавцима. То важи за штокавске крајеве у Далмацији северозападно од ушћа Цетине, за штокавске делове уже Хрватске и Истре и за северозападни део Босне (долину Уне). По подацима које пружа отприлике од ушћа Цетине кроз западну Босну ка Сави југоисточно од Јасеновца, а затим западним крајевима Славоније до Драве, можда негде око Вировитице или Михољца. Наравно, та стара граница, настала природним развојем на самом лицу места, није могла бити тако оштра као данашња, која је настала сеобама. Сигурно је да су штокавски говори непосредно источно од ове линије имали особина које су их чиниле прелазнима ка чакавском односно кајкавском наречју. Доцније су ови говори у току сеоба разнесени или снажно заплуснути живљем из дубине штокавског земљишта и на тај начин интензивније „поштокавлени“.

У току сеоба од XV века наовамо померене су и границе штокавског живља на северу и југу. У деловима Славоније и Војводине наше становништво заузело је крајеве опустошене ратним збивањима у вези са турском најездом. Доцније, у XVIII и XIX веку, дошло је у Славонији и Војводини до супротног покрета, углавном у вези с колонизационом политиком аустријских, односно мађарских власти. Најзад, после другог светског рата, пошто су се Немци иселили из већине својих насеља у нашим северним областима, у тим местима је колонизован штокавски живаљ.

На југу су штокавци изгубили много терена, нарочито од краја XVII века, услед експанзије албанског становништва, које је у великим масама продрло у Метохију, на Косово и у пределе даље ка истоку и северу, све до Врања, Топлице и Санцака. Албанци су у знатној мери заузели места напуштена од Срба приликом сеоба у Угарску.

И штокавске оазе у суседним земљама настале су у епоси сеоба. У то доба пада и појава многих других штокавских језичких острва (у Италији, Словенији, Мађарској, Румунији, Турској и Русији), која су у међувремену била асимилована од околног становништва у тим земљама.